

УДК 7.026.929(477)

Тетяна Галькевич

*Національна бібліотека України ім. В. Вернадського НАН України,
молодший науковий співробітник*

Друковані каталоги мистецьких виставок як біографічні джерела

Серед численних довідкових видань із мистецтва особливу групу складають друковані каталоги художніх виставок образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

З часу їх появи (виставкові каталоги видаються з 18 ст., музейні – з 19 ст., каталоги аукціонів – з 20 ст.) видруковано потужний пласт документів, які є важливим джерелознавчим матеріалом для вивчення й дослідження історії мистецтв, творчості окремих митців, створення фундаментальних довідкових видань з мистецтвознавства.

Характерною особливістю цих видань є багатофункціональність, оскільки вони містять елементи путівника, реклами, альбому, наукової публікації та довідкового видання.

До цього слід додати, що каталоги потребують чітких і точних відомостей про твори, їх авторів тощо. Тож каталог – це, в першу чергу, документ, у якому фіксується точний науковий та систематизований опис усього чи якоїсь частини художнього фонду або експонованих робіт. Саме тому хотілося б звернути увагу дослідників на мистецькі каталоги як на одне із найоперативніших і достовірних джерел біографічних та іконографічних даних. Каталоги виставок уміщують широке коло біографічних відомостей про майстрів мистецтва. Інколи вони є єдиними друкованими джерелами, в яких згадується про діяльність окремих із них. У цих виданнях подається переважно коротка чи більш розширена інформація про художників: вступні статті, написані відомими мистецтвознавцями, які окрім основних віх життя висвітлюють творчий доробок та дають оцінку діяльності особи, списки експонованих робіт, участь у виставках, перелік музеїв, у яких знаходяться роботи, бібліографію та ілюстративний ряд. Для дослідника каталоги подають чимало цінної інформації і про твори авторів, історію їх створення, вартості, про тих, хто придбав роботу тощо. Дуже часто видання цієї групи є бібліографічною рідкістю, і їх цінність з роками тільки зростає. Як пра-

вило, вони мають обмежений тираж, окрім того, повного зібрання цієї літератури, на сьогодні, не має в своїх фондах жодна бібліотека.

Зібрання персональних та групових каталогів, що зберігається у Відділі образотворчих мистецтв Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – НБУВ) охоплює період від 19 до 21 ст. Зібрані воєдино ці видання відображають усі етапи становлення і розвитку образотворчого мистецтва з розмаїттям художніх стилів та індивідуальних форм, репрезентують творчість художників, представляють колекції музеїв та інших виставкових організацій.

Увесь масив друкованих каталогів умовно можна поділити на ілюстровані й такі, що не мають ніяких зображень. При створенні ілюстрованих енциклопедичних, довідкових видань з мистецтва досить складною проблемою є пошук та добір зображень. Саме ілюстровані мистецькі каталоги подають цінну візуальну інформацію, вводячи у науковий обіг нові матеріали та пов'язані з ними факти творчої біографії художника.

Поєднання вступної статті мистецтвознавця, переліку робіт та багатого ілюстративного матеріалу значно підвищує цінність та інформативність видання. Ілюстративний блок у таких виданнях складається з фотоілюстрацій, які включають фотографії (персональний портрет художника, родини, колег тощо) та репродукції оригінальних творів мистецтва, що відтворюють творчий доробок художника (живопис, графіка, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво тощо). Серед них можна зустріти маловідомі світліни та репродукції творів, які мають іконографічну цінність. У сучасних ілюстрованих каталогах переважно відтворюють усі представлені на виставці твори, або ж значну їх частину. Як правило, ілюстрація супроводжується короткими відомостями про твір (назва, рік, розмір, техніка). Виконані на високому поліграфічному рівні, такі каталоги вже самі є витвором мистецтва. Прикладом цього є багато ілюстрованих музейні й виставкові каталоги-альбоми з ґрунтовними статтями, написаними відомими мистецтвознавцями, та довідковим матеріалом: «Український портрет XVI – XVIII століть» (Національний художній музей України; К., 2004) та «Мистецтво України XX століття» (Асоціація артгалерей України; К., 1998).

Історія мистецтв складається з творчості окремих майстрів, тому з точки зору біографістики особливе значення в цій групі видань посідають персональні каталоги виставок. Зазвичай більш інформативно насичені, вони можуть відображати спадок художника з різним ступенем повноти, охоплюючи всі види його творчості або тільки один із них. У таких виданнях подається об'ємніша інформація, присвячена одному художнику. Повніше подається хронологічний монтаж документальних свідоцтв, який дозволяє крок за кроком прослідкувати життєвий шлях та творчий розвиток митця, детальна інформація про участь у виставках, розкриваються авторські концепції та ідеї. Створенню персонального каталогу, як правило, передує копійка робота з вивчення всього комплексу можливих документів, що стосуються особи.

Зважаючи на те, що частина робіт художника могла увійти до приватних колекцій або музейних збірань, персональний каталог інколи залишається чи не єдиним джерелом ознайомлення із творчістю художника. Тому серед наукових біографічних досліджень про митців саме персональні каталоги відіграють основну роль.

До взірців такого типу видань слід віднести опублікований Київською організацією Спілки художників каталог «Татьяна Ниловна Яблонская. Живопись» (К., 1987). Він містить статтю мистецтвознавця А. Соловйова з коротким викладом біографічних даних та періодів творчого становлення, основні дати життя і творчості, перелік експонованих робіт із зазначенням року, назви, матеріалу, техніки, розмірів та місцезнаходження, інформацію про основні виставки, на яких експонувались твори художниці. До бібліографії входять основні публікації про Т. Яблонську, починаючи зі студентської виставки (1941) до 1984 року, а також статті самої художниці та інтерв'ю з нею. Ілюстративний ряд представлений портретом художниці та 9 світлинами різних періодів життя, також блоком кольорових репродукцій робіт художниці.

Серед традиційних розділів персонального каталогу необхідно відзначити і такі, що містять автобіографію та спогади про художника. Так, у каталозі «Василь Лопата. Живопис. Графіка» (К., 2001), окрім біографічних даних, статті про творчість та відгуків відомих мистецтвознавців, уміщено статтю художника, яка є своєрідним підсумком зробленого.

Надзвичайно цікавим джерелом інформації для створення та розкриття всебічного образу митця, картини дійсності про середовище і час є спогади про художника його колег та сучасників. Так, у каталозі-альбомі «Георгій Васильович Малаков» (К., 2000) зібрані спогади про митця його рідних, друзів, колег, що розгортаються в часі. Кожен такий розділ, а їх 20, має самостійну цінність. Окремо хотілося б наголосити, що в наведених прикладах персональних каталогів детально складена бібліографія про митців, яка дозволяє не лише розширити рамки дослідження, а й суттєво скоротити час пошуку відомостей про них.

Серед зібраних у відділі персональних каталогів, що вийшли в останнє десятиліття, слід відзначити виконані на високому поліграфічному рівні каталоги Василя Лопати (К., 2001), Олександра Лопухова (К., 2002), Гаврила Мартиновича Глюка (К., 2004), Анатолія Криволапа (К., 2008) та багатьох інших.

Групові каталоги виставок відображають колекції музеїв, галерей, приватних збірань та інших виставкових організацій. Вони можуть бути присвячені якомусь історичному періоду, знайомити з тим чи іншим видом або жанром мистецтва, колективом митців чи творчим об'єднанням, розкривати свої колекції. Виконані на високому професійному рівні, багато ілюстровані сучасні каталоги групових виставок містять, як правило, вступну статтю, яка висвітлює концепцію та склад учасників виставки, перелік експонованих творів учасників, а також коротку біографію, фотографію та репродукцію роботи кожного художника.

Важливим джерелом інформації про творчість художників та історію образотворчого мистецтва є групові каталоги виставок 19 – поч. 20 ст. Каталоги цього періоду подають різнобічну інформацію не тільки про знаних, але й про забутих чи маловідомих митців, що мають незначну, або ж досі невивчену спадщину. Біографічні дані таких художників надзвичайно розпорошені, часто бувають скупими на факти, а їхню творчість тільки починають вивчати. Про багатьох із них немає монографій, персональних каталогів, часом їх імена не входять до довідкових видань, в історії мистецтва вони взагалі не згадуються, або згадуються побіжно. Це ціла низка митців, без імен яких історія вітчизняного мистецтва є неповною. Головну роль у реконструкції творчого шляху таких художників відіграють групові каталоги виставок.

Як приклад, творчість Івана Григоровича Рашевського мало відома не лише широкому загалу, а й фахівцям. Більшість його творів у роки війни були втрачені. Тож рідкісні каталоги виставок Санкт-Петербурзького та Київського товариств художників дозволили виявити (принаймні) близько ста п'ятдесяти невідомих нині творів художника.

Простежити за участю у виставках та відтворити творчий доробок колись надзвичайно популярного, а нині дещо призабутого митця Вільгельма Котарбінського дозволили каталоги виставок Імператорської академії мистецтв. Учасником багатьох виставок був і Михайло Холодовський, твори якого представлені, зокрема, в Ілюстрованих каталогах Товариства пересувних художніх виставок, ілюстрованому каталозі XVIII художнього відділу Всеросійської виставки в Нижньому Новгороді.

Крім того, відродження імен таких художників, накопичення та вивчення біографічних відомостей про них, визначення більш повного творчого доробку, крім інших джерел, повинно включати і обов'язковий перегляд каталогів. Створення електронної картотеки, що відображає участь художників у виставках на базі саме групових каталогів 19 – поч. 20 ст. Відділу образотворчих мистецтв НБУВ значно полегшило б роботу дослідника і дало можливість не лише оперативніше задовольняти різнобічні запити користувачів, а й виявляти найбільшу кількість персоналій діячів мистецтва нині зовсім невідомих.

Найчастіше музеї видають каталоги своїх колекцій за розділами фонду або за видами образотворчого мистецтва. Такі видання підготовлені провідними музеями України: Київським музеєм російського мистецтва («Каталог живописи. Выпуск I. Русская живопись XVIII – первой половины XIX века» та «Каталог живописи. Выпуск III. Живопись XX века» (обидва – К., 1992), «Анотований каталог. Львів у колекції графіки» (Л., 1960), «Каталог живопису українських радянських авторів з фондів збірок історичного музею» (Л., 1983) та ін.). У музейних каталогах зазвичай відображаються не тільки ті роботи, що входять до експозиції, але і твори, що зберігаються в запасниках, тобто наводяться маловідомі або ж невідомі

мі полотна художників, розкриваються нові імена. Таким каталогам передують надзвичайно копійка, інколи багаторічна дослідницька праця з боку фахівців, бо багато робіт, що зберігаються в музеях, потребують якісної атрибуції, наукової експертизи, дослідження і аналізу (встановлення авторства, уточнення зображених осіб, дат створення тощо). Трапляються випадки переосмислення історії мистецтва завдяки новому погляду на вже знайомі твори.

Як правило, групові каталоги містять основні відомості про майстрів мистецтва. Це поєднує їх з біографічними словниками. Так в основу каталогу виставки Одеського художнього музею «К. К. Костанди. Художественное общество им. К. К. Костанди» (О., 2003) покладено алфавітний перелік прізвищ художників товариства з короткими біографічними відомостями із зазначенням років життя, місця народження та смерті, назви та дати створення експонованих робіт, матеріалу, техніки, розміру; дуже цінним є відтворення в каталозі авторських підписів та написів, подання інформації про час і джерело надходження в музей, приналежність іншим власникам та інвентарний номер. Окрім цього, в каталозі подано ґрунтовну статтю про діяльність Товариства. Багато з членів цього Товариства були широко відомі, імена інших збереглися завдяки участі у виставках.

Високу пізнавальну цінність щодо біографічних відомостей та іконографічного ряду мають ілюстровані тематичні каталоги виставок, що присвячені портретному жанру образотворчого мистецтва. Портретний живопис створювався художниками різних напрямків і в різний час. Імена багатьох із них за давністю літ забуті чи втрачені. Каталог виставки з фондів Одеського художнього музею «Неизвестные и забытые портретисты XVIII – XIX веков» (О., 1994) репрезентує творчість маловідомих та забутих художників, таких, як П. Бочеров – викладач Одеської рисувальної школи; І. Карцев – викладач малювання в гімназіях Одеси, Р. Хойнацький – один із засновників Одеського товариства красних мистецтв, директор Одеської рисувальної школи, А. Шейн – викладач Одеської рисувальної школи та багатьох інших. Представлені в каталозі твори – це прижиттєві портрети відомих людей. Серед них: портрет І. Демоля – одного з засновників Товариства сільського господарства південної Росії, портрети Г. Маразлі – одеського міського голови; портрет генерала від інфантерії О. Ланжерона; портрет генерал-лейтенанта Ф. Кобле; портрети генерала від інфантерії М. Каховського, В. Каховського – Катеринославського губернатора, портрет М. Комбурля – губернатора Волині; портрет художника Г. Головкова та ін. Дослідницька праця мистецтвознавців збагачує каталог фактографічним матеріалом (біографічними довідками про художників та портретованих).

Понад 300 українських імен представлено в каталозі-альбомі Національного художнього музею України «Український портрет XVI – XVIII століть» (К., 2004). Це галерея історичних діячів, людей різних суспільних і соціальних станів, представників козацької верхівки, духовної та державної еліти, серед яких портрети:

митрополитів І. Кроковського та Г. Кременецького, архимандритів Києво-Печерської Лаври Є. Плетенецького, П. Могили, Й. Тризни, архимандрита І. Гізеля, єпископа Л. Шептицького, архієпископа Г. Кониського; родинні портретні галереї Корняктів, Сулим, Галаганів-Дараганів, Мокосіїв-Денисок, князів Вишневецьких, Репніних; також портрети полковника Г. Гамалії, гетьманів П. Полуботка та К. Острозького, козака Харка, старости Я. Острозького, дружини гетьмана І. Виговського – О. Виговської, гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепи, полтавського бургомістра П. Руденка, запорізьких козаків братів Шиянів, київського сотника С. Туптала, державного канцлера О. Безбородька, міністра народної освіти П. Завадовського, київського купця П. Балабухи та багатьох інших). Система викладу в цих каталогах включає біографічні довідки про художників та портретованих, музейний опис, коментар щодо історії створення, атрибуції, походження та місця перебування, перелік виставок, на яких був представлений твір, бібліографія до портрета тощо. Поєднання в таких наукових каталогах зображення та біографічної довідки на сьогодні – неоціненний біографічний та іконографічний матеріал.

Важливий фактологічний матеріал містять також каталоги виставок мистецьких об'єднань. Прекрасної поліграфічної якості, зручний у користуванні, з багатим довідковим матеріалом каталог «Коло Буриме» (Х., 2005), присвячений 15-річчю діяльності художнього об'єднання Харкова. Видання містить розділи: статті про це угруповання, персоналії художників з короткою біографією, довідково-ілюстративний матеріал, фотохроніку, бібліографічно-довідковий покажчик (каталог творів виставки, хронологічний перелік виставок, пленерів, студій цього угруповання, іменний покажчик художників, авторів статей та бібліографію).

Каталоги приватних колекцій та аукціонів зазвичай не містять ґрунтовних статей та наукового опису, характерного для музейних каталогів. У них відображені особисті художні колекції, які дають змогу скласти повніше уявлення про мистецтво у приватних зібраннях, побачити малодоступні, а іноді й зовсім невідомі твори живопису знаних та маловідомих митців, що незнайомі широкому загалу. Опублікування таких колекцій – справа значної ваги, бо це є введення у вжиток мистецтвознавчої науки нових творів мистецтва. Як правило, ці каталоги мають коротку вступну статтю, багатий ілюстративний ряд, короткі біографічні відомості про художників. У каталозі виставки «Російське та українське мистецтво XIX – першої половини XX ст. З приватних колекцій» (К., 2003) та каталозі аукціону «Епоха. Антикваріат. Живопис, декоративно-прикладне мистецтво XIX – XXI ст.» (К., 2005) побачили світ малознані роботи діячів мистецтв В. Верещагіна, А. Бенуа, Ф. Рубо, К. Маковського, Г. Семірадського, К. Костанді, А. Куїнджі, І. Рєпіна, І. Левітана, М. Пимоненка, Х. Платонова, О. Мурашка, С. Васильківського, В. Орловського, С. Світославського, В. Котарбінського, К. Крижицького, М. Му-

рашка, І. Айвазовського, Г. Ладиженського, І. Труша, М. Глущенко, О. Шовкуненко та ін. Великим ілюстративним матеріалом, науковим апаратом, об'ємними статтями мистецтвознавців привертає увагу альбом-каталог приватної колекції «Мистецтво Одеси з колекції М. З. Кнобеля», що містить твори художників Одеси від 1960-х років до сьогодення, а це майже 60 авторів.

Серед великого розмаїття каталогів, різних за структурою, наповненням та подачею матеріалу, що містять інформацію біографічного характеру, слід відзначити такі: «Молодые современные украинские художники» (К., 1989), «Art Impressions» (К., 1994), Каталог I Міжнародного Арт-фестивалю (1996), Каталог II Міжнародного Арт-фестивалю (1997), Каталог III Міжнародного Арт-фестивалю (1998), Каталог IV Міжнародного Арт-фестивалю (1999), Каталог V Міжнародного Арт-фестивалю (2000), краще культурологічне видання 2003 року в Європі – альбом-каталог «Декоративне мистецтво України кінця XX століття. 200 імен.» (К., 2003).

Аналізуючи та вивчаючи каталоги виставок образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, що зібрані у відділі, можна без сумніву характеризувати їх як надзвичайно цінне історичне багатопланове джерело, що має велике значення у точному висвітленні біографічних даних та багатьох напрямків творчості особи. Часто за своєю інформативністю каталоги не поступаються іншим довідковим джерелам. Завдяки своїй документальності їх можна розглядати як основу для написання біографічних статей про митців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селівачов М. Важливий жанр мистецтвознавчої літератури // О.М. – 1975. – № 5. – С. 29.
2. Белікова Г. О. Іван Рашевський. Каталог творів // Скарбниця української культури. Зб. наукових праць. – Вип. 3 / Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАНУ. – Чернігів: Сіверянська думка, 2002. – С. 125–141.